

УДК 343.21

О. О. КНИЖЕНКО,*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри кримінального права та кримінології**факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання**Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРАВИЛА КОНСТРУЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Розглянуто проблему встановлення санкцій у кримінальному праві. На підставі проведеного аналізу визначено поняття правил конструювання кримінально-правових санкцій.

Під час встановлення санкцій законодавець повинен не лише керуватися відповідними принципами, а й дотримуватися певних правил їх побудови. Однак, незважаючи на очевидність цього твердження, у доктрині кримінального права означена проблема є мало розробленою. З цього приводу цілком праві А. А. Музика та О. П. Горох, які підтримали С. В. Бородіна в тому, що повністю уникнути суб'єктивного моменту при встановленні санкцій кримінально-правових норм у законі навряд чи можливо. Він завжди наявний у ролі невід'ємного елемента будь-якої роботи, пов'язаної зі встановленням критеріїв оцінки людської діяльності і відплатою належним за вчинене індивідом і ті наслідки, що настали [1, с. 78].

Значний внесок у розроблення означеної тематики зробили Я. М. Брайнін, О. П. Горох, С. І. Дементьєв, Ю. А. Демидов, М. Д. Дурманов, А. Н. Ігнатов, І. Я. Козаченко, А. П. Козлов, А. І. Коробєєв, Л. Л. Кругликов, А. А. Музика, О. Е. Лейст, П. П. Осипов, В. П. Проценко, В. В. Мальцев, Д. О. Хан-Магомедов тощо. Останнім часом пошвидко наукові розробки зазначеної проблематики в Російській Федерації. Достатньо пригадати роботи О. А. Буніна, І. О. Нечаєвої, Н. А. Ниркової, Н. В. Огородникової, С. А. Полякова, К. Р. Самвелян, В. П. Сілкина тощо.

Однак і до сьогодні вченими не вироблено єдиного підходу, який не лише слугував би для законодавця «орієнтиром» під час встановлення санкцій у кримінальному праві, а й являв би собою підґрунтя їх встановлення.

Тому **метою** даної роботи є визначення поняття правила конструювання кримінально-правових санкцій.

Досліджуючи питання правил та принципів побудови санкцій, слід вказати, що у доктрині кримінального права відсутня єдність думок у термінологічному визначенні. Так, на думку С. І. Дементьєва, підвищення ефективності та єдності застосування судової практики, кон-

струювання диспозицій та санкцій кримінально-правових норм має ґрунтуватися не лише на загальних принципах кримінального права, а й на спеціальних принципах побудови санкцій, які повинні бути однаковими [2, с. 140, 142]. Однак далі автор говорить уже не про принципи встановлення кримінально-правових санкцій, а про їх правила [2, с. 142].

Окрім С. І. Дементьєва, про правила побудови санкцій у криміналістичній літературі у своїх роботах говорили В. П. Проценко [3], А. П. Козлов [4, с. 2], А. А. Музика та О. П. Горох [2, с. 84]. Слід також відзначити, що ці правила стосуються санкції статті Особливої частини кримінального законодавства.

А. А. Музика та О. П. Горох, аналізуючи покарання за незаконний обіг наркотичних засобів, узагальнили недоліки, які властиві кримінально-правовим санкціям. Це дозволило авторам підтримати вчених у тому, що конструкція санкції має відповідати певним правилам: суспільній небезпеці злочинного діяння і поширеності злочинів певного виду; бути узгодженою із санкціями за вчинення інших, близьких за видом і характером злочинів; вона має надавати можливість індивідуалізувати покарання з урахуванням потенційних варіантів вчинення злочину в реальності. Санкція повинна будуватися на принципах доцільності, обґрунтованості, законності, рівності громадян перед законом, вини, справедливості, гуманізму, невідворотності кримінальної відповідальності, індивідуалізації покарання та економії заходів кримінально-правового впливу. Також має бути врахований і набутий досвід боротьби зі злочинністю, дані судової практики, результати наукових досліджень. Автори переконані, що побудова санкцій з урахуванням зазначених положень, а також завдяки дотриманню загальноприйнятих правил юридичної техніки дозволить на практиці уникнути, по-перше, випадків, коли судами призначаються різні покарання за злочини, що схожі за багатьма

ознаками; по-друге, випадків, коли за злочини, що не схожі ні за своїм характером, ні за ступенем суспільної небезпеки, призначаються майже однакові вид і міра покарання [1, с. 78, 79].

Не зменшуючи значення вищевказаної роботи, оскільки в ній надано обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення санкцій за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, а також розроблено правила конструювання санкцій спеціальних правових норм, не можна не вказати на непослідовність думок авторів. Так, А. А. Музика та О. П. Горох до правил конструювання санкцій відносять і принципи їх побудови, що є неприйнятним.

Свого часу найбільш докладно описав правила конструювання кримінально-правових санкцій, які передбачають покарання у виді позбавлення волі, С. І. Дементьєв. Учений відзначав, що в частині другій і наступних частинах повинно встановлюватися більш суворе покарання за кваліфікований вид злочину. Зокрема, в частині другій статті має передбачатися мінімальний термін покарання, рівний максимальному за частиною першою. Автор також висловлює негативну оцінку щодо великого розриву між максимальною та мінімальною межами санкції у виді позбавлення волі; дублюванню правил, вказаних у Загальній частині КК. Автор вважає, що розрив між мінімальною та максимальною межами санкції у виді позбавлення волі не повинен перевищувати 3–5 років [2, с. 142].

С. І. Дементьєвим обстоюється думка, що при конструюванні кримінально-правової норми така кваліфікуюча ознака, як повторність учинення злочину щодо одного родового об'єкта, має враховуватися рівнозначно [2, с. 36–38]. З метою уніфікації кримінально-правової охорони науковець пропонує в диспозиціях з обтяжуючими обставинами встановити санкції з однаковими мінімальними та максимальними межами позбавлення волі [2, с. 79]. На переконання вченого, вчинення нового умисного злочину, а тим паче однорідного свідчить про те, що особа не піддається виправленню, а тому цілком виправданою є більш сувора реакція з боку держави [2, с. 103].

Відзначимо, що така позиція знайшла підтримку в роботі В. П. Проценко [3, с. 6].

С. І. Дементьєв також пропонує при повторності, не пов'язаній із засудженням, збільшувати покарання не більше ніж в 1,5 разів. Покарання за вчинення однорідного злочину особою, яка вже є судимою, повинно посилюватися у 2 рази [2, с. 107].

Подібну думку обстоює й В. П. Проценко, на переконання якого мінімальний розмір по-

збавлення волі у відносно-визначеній санкції, яка враховує повторність злочину, не пов'язану з попередньою судимістю, слід встановити таким чином, щоб він не виходив за максимальний розмір позбавлення волі частини першої цієї ж статті, яка передбачає покарання за тожний чи однорідний злочин, учинений уперше. Мінімальний розмір позбавлення волі у відносно-визначеній санкції, яка враховує повторність злочину, пов'язану з попередньою судимістю, не повинен виходити за максимального розміру позбавлення волі санкції, яка передбачає відповідальність за повторний злочин, не пов'язаний із засудженням [3, с. 6].

Цілком обґрунтованими є твердження вчених стосовно того, що покарання має посилюватися з підвищенням значущості об'єкта, що охороняється [2, с. 54], а об'єкти різної соціальної значущості повинні одержати оцінку у кримінально-правових санкціях шляхом встановлення більш суворих санкцій за посягання на більш значущі об'єкти [5, с. 62, 63].

А. П. Козлов, проаналізувавши норми кримінального права, також дійшов подібного висновку. Автор вказує, що законодавець, визначаючи систему родових об'єктів, тісно не пов'язує з нею систему санкцій. Чим більше у відповідному розділі (главі) Кримінального кодексу малозначних злочинів, тим тяжкість охорони нижче, й навпаки. Звідси випливає, що законодавець компенсує тяжкість охорони родового об'єкта глибиною його охорони, чого, на думку вченого, не повинно бути: чим більш значущі суспільні відносини, тим вища їх охорона, тим глибше диференційовано видові об'єкти, тим ширше вказано види злочинів. Зі зменшенням значущості родового об'єкта знижується й тяжкість, і глибина його охорони [4, с. 12].

Не викликає сумнівів і твердження С. І. Дементьєва, що покарання за умисний злочин повинно бути більш суворим, ніж за необережний [2, с. 58]. Установлюючи санкції за вчинення необережних злочинів, законодавець має дотримуватися такого правила: при вчиненні відносно однакових діянь (порушенні правил безпеки, однак у різних сферах народного господарства) мають бути передбачені й однакові покарання. Так, С. І. Дементьєв поділяє необережні злочини на три групи залежно від наслідків: злочини, що заподіюють смерть (загибель людей); злочини, що заподіюють шкоду здоров'ю (тілесні ушкодження); злочини, що заподіюють матеріальну шкоду [2, с. 95, 96].

Ми також цілком згодні з С. І. Дементьєвим у тому, що покарання за необережний злочин, який спричинив смерть потерпілого чи людські жертви, в усіх випадках має бути більш

м'яким, ніж за умисні злочини з аналогічними наслідками [2, с. 98]. На думку науковця, мінімальний розмір покарання в санкції за необережний злочин, наслідком якого є смерть потерпілого, має бути однаковим і не перевищувати розмір покарання, який встановлено за умисне вбивство [2, с. 99]. При цьому вчений окремо зазначає, що за необережні злочини, пов'язані з використанням джерела підвищеної небезпеки та з порушенням правил безпеки робіт, максимальний розмір покарання повинен становити 8 років. У разі загибелі кількох осіб розмір покарання може бути підвищено до 12 років. Покарання за злочини, вчинені з необережності, наслідком яких є заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, не може перевищувати 5 років, тобто повинно бути нижчим за максимальне, яке встановлено за заподіяння аналогічних ушкоджень умисно. За злочини, вчинені з необережності, наслідком яких є заподіяння матеріальної шкоди або менш тяжкі тілесні ушкодження, покарання має бути більш м'яким, ніж при таких же наслідках, вчинених умисно [2, с. 99].

Правим є С. І. Дементьев й у тому, що законодавець повинен ставити у залежність розміру штрафу та строк виправних робіт від строку позбавлення волі, коли штраф та виправні роботи є альтернативою останнього [2, с. 117]. Якщо санкція кримінально-правової норми є альтернативною та передбачає покарання у виді позбавлення волі, виправних робіт і штрафу, то розмір штрафу обумовлюється строком позбавлення волі, передбаченого у

статті. У випадках, коли штраф є альтернативою лише виправних робіт, його розмір може залежати від тривалості виправних робіт. При цьому штраф повинен сприйматися засудженим як менш суворе покарання, чим виправні роботи [2, с. 128].

При встановленні конфіскації майна у санкції кримінального закону має дотримуватися таке правило: злочин повинен бути корисливим. У статтях, які передбачають відповідальність за злочини, які можуть бути скоєні як з корисливих спонукань, так і без таких, санкцію у виді додаткового покарання – конфіскації майна – слід встановлювати альтернативно [2, с. 134].

Таким чином, на сьогодні у кримінально-правовій доктрині вироблено правила лише щодо побудови санкцій статей Особливої частини Кримінального кодексу. Тому їх можна визначити як положення, які відображають домірність злочину й покарання та якими керується законодавець, визначаючи межі караності діяння, описаного в диспозиції відповідної статті Особливої частини Кримінального кодексу. Стосовно інших заходів кримінально-правового впливу, які також містяться у кримінально-правових санкціях, то це питання залишається не вирішеним.

Тому перспективою подальшого наукового пошуку буде з'ясування можливості встановлення правил конструювання кримінально-правових санкцій, які передбачають альтернативні покаранню заходи впливу.

Список використаної літератури

- Музыка А. А. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів: монографія / А. А. Музыка, О. П. Горох. – Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010. – 256 с.
- Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы / С. И. Дементьев. – Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 1986. – 157 с.
- Проценко В. П. Построение уголовно-правовых санкций при повторности пре ступлений : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В. П. Проценко. – Саратов, 1989. – 20 с.
- Козлов А. П. Механизм построения уголовно-правовых санкций : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. П. Козлов. – М., 1991. – 38 с.
- Игнатов А. Н. Совершенствование уголовно-правовых санкций и общественное мнение / А. Н. Игнатов, А. В. Бриллиантов, А. П. Дьяченко // Криминология и уголовная политика / ред. Келина С. Г., Коган В. М., Славин М. М. – М. : Ин-т гос-ва и права АН СССР, 1980. – С. 62–63.

Надійшла до редколегії 23.05.2011

КНИЖЕНКО О. А. ПРАВИЛА КОНСТРУИРОВАНИЯ УГОЛОВНО-ПРАВОВЫХ САНКЦИЙ: ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ

Рассмотрена проблема установлений санкций в уголовном праве. Исходя из проведенного анализа, дается авторское определение правил конструирования уголовно-правовых санкций.

KNYZHENKO O. RULES OF CONSTRUCTION THE CRIMINAL AND LEGAL SANCTIONS: THE PROBLEM OF DEFINITION

The problem of designing sanctions in criminal law is considered. Based on their analysis, the author's definition of the rules of constructing criminal sanctions is given.